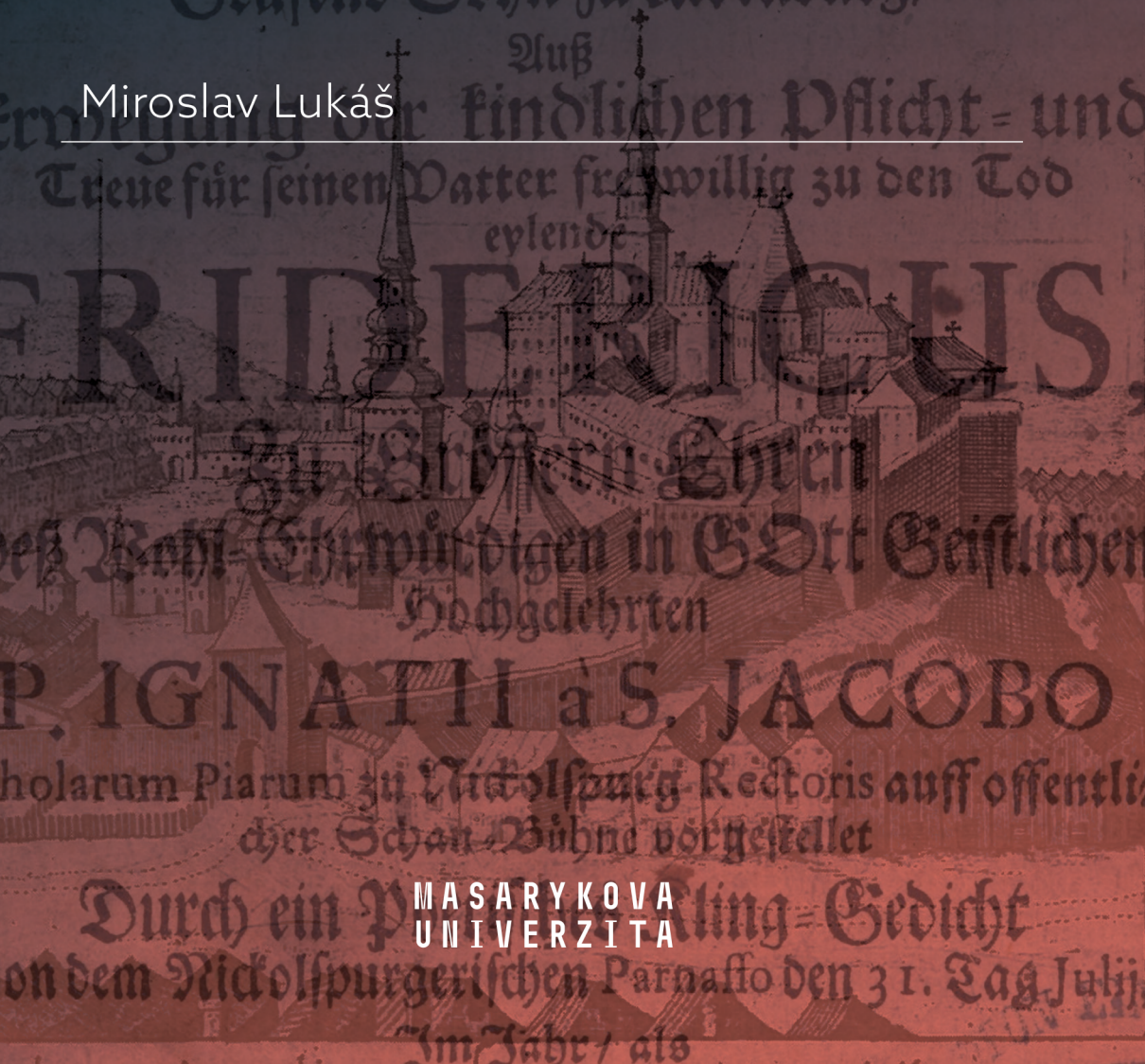

Divadlo v Mikulově za éry rodu Dietrichsteinů

Miroslav Lukáš

#490

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SPISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

MUNI
PRESS

Das Treue Vatter = Kind /

Oder

Des Herkogen Hunnonis Land
Grafens Sohn zu Aldenburg /

Auß

Erwegung der kindlichen Pflicht = u
Treue für seinen Vatter freiwillig zu den Tod

eylende

FRIDERICHS

von Sibirien Ehren

Des Reichs Schwürdigen in Gott Geistlich

Hochgelehrten

P. IGNATIUS S. JACOBO

Scholarum Piarum zu Nitschberg Rectoris auff offer
ter Schan Bühne vorgestelllet

Durch ein Poetisches Kling = Gedicht

Divadlo v Mikulově za éry rodu Dietrichsteinů

(od konce 16. století do druhé světové války)

Miroslav Lukáš

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#490

BRNO 2019

Recenzovali: Mgr. Miroslav Svoboda, Ph.D. (Státní okresní archiv Břeclav)
doc. PhDr. Jiří Štefanides (Univerzita Palackého v Olomouci)

© 2019 Miroslav Lukáš
© 2019 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9311-9
ISBN 978-80-210-9312-6 (online : pdf)
ISSN 1211-3034
<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9312-2019>

Obsah

PODĚKOVÁNÍ	8
ÚVOD	9
Dostupná literatura a prameny k německojazyčnému divadlu na Moravě	12
RANÉ DIVADELNÍ DĚJINY MIKULOVA NA MORAVĚ	17
Divadlo jako prostředek rekatolizace	17
Kardinál František Seraf Dietrichstein	22
Zámecké divadlo	25
Školské divadlo	32
DRUHÁ POLOVINA 17. A ZAČÁTEK 18. STOLETÍ	38
Maxmilián II. Dietrichstein	38
Ferdinand Josef Dietrichstein	39
Leopold Ignác Dietrichstein	45
KOČOVNÉ DIVADELNÍ SPOLEČNOSTI V MIKULOVĚ (DRUHÁ POLOVINA 18. STOLETÍ)	53
SÁLY PRO POŘÁDÁNÍ DIVADELNÍCH PŘEDSTAVENÍ	60
DIVADELNÍ SCÉNA V ZÁMECKÉ JÍZDÁRNĚ	67
Mikulovští měšťané	68
Kočovné divadelní společnosti na začátku 19. století	70
Josef Krones	70
Josef Huber	72
Franz Bonnot	76
Ukončení pronájmů zámecké jízdárny	77
Josef Reisinger	79
ÚVODNÍ LÉTA TÝDENÍKU <i>NIKOLSBURGER WOCHENSCHRIFT</i> A JEHO REFLEXE DIVADLA	82
Josef Blober	84
Karl Flor	86
Johann Hugo Treu	87
Anna von Lazary	90

NÁVŠTĚVY Z MĚSTSKÉHO DIVADLA VE ZNOJMĚ	93
Josef Siege	94
Johann Edler von Radler	95
Wilhelm Ritter von Preu	95
Friedrich Dorn	96
Robert Nelton	97
Alfred Kraft	97
MIKULOV JAKO TRADIČNÍ ŠTACE	99
Ignatz Neufeld	99
Wilhelm Pohl	102
Josef Lackner	105
Paul Holdig – Rosa Holdig	106
KULTURNÍ STYKY S VÍDNÍ PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU	107
DIVADELNÍ ČINNOST MÍSTNÍCH SPOLKŮ	111
Spolek Harmonie	115
Spolky Nikolsburg a Frohsinn	119
Robert Guttman a Frohsinn	120
MEZIVÁLEČNÉ DIVADLO	123
Divadla sdružených měst	125
Spojená německá divadla v Brně	128
Therese a Josef Lacknerovi	129
Anna Bill	132
ZAHRANIČNÍ DIVADLA A SPOLEČNOSTI	136
Wiener Bühnenkünstler	136
Exl-Bühne	137
Kabarett der Komiker	138
JEDERMANN-FESTSPIELE V MIKULOVĚ	141
POSLEDNÍ LÉTA (1938–1945)	153
Das Salzburger Marionettentheater	153
Max Radestock	154
ZÁVĚR	156
SUMMARY	159

PRAMENY	162
BIBLIOGRAFIE	166
PŘÍLOHY	179
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	180
SOUPIS DOCHOVANÝCH SYNOPSISÍ PIARISTICKÝCH HER	220
PŘEPISY ŽÁDOSTÍ O ZAPŮJČENÍ ZÁMECKÉ ZIMNÍ JÍZDÁRNY	226
KALENDÁRIUM DIVADELNÍCH DĚJIN MIKULOVA	233
SOUPIS PRAMENŮ K JEDNOTLIVÝM DIVADELNÍM ŘEDITELŮM A SPOLEČNOSTEM V MIKULOVĚ	243

Poděkování

Následující text vychází z obhájené dizertační práce psané v rámci studia na Katedře divadelních studií Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Práce by nikdy nevznikla bez prof. PhDr. Margity Havlíčkové a doc. Mag. Dr. Christiana Neuhubera, kteří ve mně vzbudili zájem o divadelní dějiny a kteří mě také při psaní této práce podporovali, za což jim velmi děkuji.

Rád bych rovněž poděkoval Mgr. Balázsi Komoróczymu, Ph.D., a jeho týmu z Archeologického ústavu AV ČR v Brně za podporu. Můj dík patří i pracovníkům Regionálního muzea v Mikulově, zejména Mgr. Dobromile Brichtové, Mgr. Miroslavu Koudelovi, Mgr. Petru Kubínovi a Mgr. Josefu Šubovi, dále pracovníkům Státního okresního archivu Břeclav se sídlem v Mikulově, za všechny Mgr. Miroslavu Svobodovi, Ph.D., a Mgr. Darje Kocábové. Za komentáře k práci děkuji doc. PhDr. Jiřímu Štefanidesovi. Děkuji také Mgr. Dominice Poláškové za editorickou práci. V neposlední řadě děkuji rovněž všem učitelům a kolegům, s nimiž jsem se při studiu setkal.

Obrovské díky náleží Petře, Dominikovi a Františkovi.

ÚVOD

Historické jihomoravské město Mikulov (Nikolsburg), ležící na spojnici Vídně s Brnem, patřilo minimálně v 17. století k důležitým politickým, náboženským, kulturním a vzdělanostním centrům Markrabství moravského. Na rozvoj města měl vliv zejména rod Dietrichsteinů, jeden z nejvýznamnějších a v pobělohorském období i nejbohatších šlechtických rodů podunajské monarchie, který měl mikulovské panství v držení mezi lety 1575 a 1945. Dietrichsteinové se rovněž velkou měrou podíleli na utváření podoby města a přilehlé krajiny, již lze obdivovat dodnes.

Éře rodu Dietrichsteinů v Mikulově je věnovaná také tato kniha, která představuje divadelní historii tohoto města. Svým tématem navazuje na dílčí výzkumy v oblasti barokního divadla v Mikulově, vedené autorem této knihy společně s Margitou Havlíčkovou a Christianem Neuhuberem, které byly publikovány v kolektivní monografii *Johann Georg Gettner und das barocke Theater zwischen Nikolsburg und Krumau* z roku 2014.¹

V literatuře zabývající se dějinami středoevropského divadla se odkazy na město Mikulov objevují celkem často. Mikulov se skloňuje v souvislosti s piaristickým divadlem, neboť zde vznikla první piaristická kolej mimo Itálii, zároveň je zmiňován ve studiích o zámeckých divadlech, neboť zde bylo postaveno vůbec první zámecké divadlo na našem území, a je připomínán i díky svým slavným rodákům, kterými jsou například divadelní ředitel Eggenberských dvorních komediantů Johann Georg Gettner (?–1696) nebo divadelní reformátor osvícenského absolutismu Josef von Sonnenfels (1733–1817). Zatím však nikdy nebyla rozsáhleji představena celková divadelní historie města, což by tato kniha ráda změnila.

1 HAVLÍČKOVÁ, Margita – NEUHUBER, Christian. *Johann Georg Gettner und das barocke Theater zwischen Nikolsburg und Krumau*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

Výzkum divadelních dějin Mikulova nabízí čtyři hlavní témata – zámecké divadlo, piaristické divadlo, cestující divadelní společnosti a divadelní činnost místních spolků. O všech tématech však nelze ve zvoleném časovém rozsahu podrobně pojednat, proto jsou některá z nich redukována pouze na základní informace. To se týká zvláště piaristického divadla, k jehož studiu je k dispozici rozsáhlá a zároveň jedinečná kolekce synopsí divadelních her (perioch)² uvedených místními piaristy. Mikulovské piaristické divadlo si tak zaslouží samostatný badatelský záměr, jenž umožní i komparativní výzkum divadelních činností z ostatních piaristických kolejí na našem území a Dolním Rakousku.

Překvapivě bohatá byla také heuristická základna týkající se kočovných společností působících v Mikulově. U tohoto tématu jsem však narážel na jiné mantinely. Mikulov byl ve své době důležitým moravským městem, které výrazně těžilo i ze své polohy. Minimálně od konce třicetileté války hostovaly na dietrichsteinském knížecím dvoře německé a italské divadelní společnosti. V průběhu 18. století, kdy se Morava a Slezsko staly součástí rozsáhlého evropského prostoru s převahou německy mluvícího divadla,³ byl Mikulov s převážně jazykově německým obyvatelstvem lákavou zastávkou pro kočovné společnosti z různých částí monarchie. Výzkum této oblasti ale nelze provádět bez přihlídnutí k divadelní historii měst v širším regionu (minimálně Valtic, Znojma a Uherského Hradiště), neboť by tím i dějiny Mikulova zůstaly v mnohém vytrženy z kontextu. Bohužel ne všechna období a všechny události z divadelní historie blízkých měst jsou zpracovány, a tak není možné popsat dějiny kočovných společností v Mikulově v jejich úplnosti.

V souvislosti s profesionálními divadelními společnostmi měl Mikulov, na rozdíl od blízkých královských měst Znojma a Uherského Hradiště, nevýhodu v tom, že zde nikdy nevzniklo tzv. městské divadlo, tedy budova či sál s majetkovým vztahem k městu, které by mohlo být na různě dlouhou dobu pronajímáno divadelním ředitelům.⁴ Tato nevýhoda ovšem nebránila tomu, aby příjíždějící společnosti zaujímaly důležité postavení v kulturním životě města a do jisté míry ovlivňovaly i zrod měšťanské divadelní kultury, která se od ojedinelých produkcí na začátku 19. století více rozšířila díky možnostem nově se formující občanské společnosti v jeho druhé polovině.

Zcela neotevřené zůstane téma zdejší židovské divadelní kultury, kterou lze sledovat jen okrajově v rámci spolkové činnosti od druhé poloviny 19. století. Starší

2 Synopse či periocha obsahuje podrobné rozvržení hry včetně osob a obsazení. Na úvodní stránce se kromě titulu, eventuální dedikace, data a místa provedení uvádí i to, která třída představení sehrála, nebývá však udáván autor hry. V argumentu je pak uveden stručný obsah podle použitého pramene. (KLOSOVÁ, Markéta. Dramatika piaristů v 18. století. In ČERNÝ, František (ed.). *Divadlo v Kotcích*. Praha: Panorama, 1992, s. 338.)

3 Srov. HAVLÍČKOVÁ, Margita – PRACNÁ, Sylva – ŠTEFANIDES, Jiří. *Německojazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku 1/3*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 7.

4 Více k definici městského divadla: HAVLÍČKOVÁ, Margita – PRACNÁ, Sylva – ŠTEFANIDES, Jiří. *Německojazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku 2/3*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 11.

doklady divadelních aktivit židovského obyvatelstva chybí, na rozdíl od hudební kultury, která má v Mikulově své místo minimálně od 17. století.⁵ Mikulovská židovská komunita však dala světu výrazné osobnosti, které se zapsaly do divadelní historie. Narodil se zde například již výše zmíněný Josef von Sonnenfels, dále spisovatel a dramatik Hieronymus Lorm (1821–1902, původním jménem Heinrich Landesmann), který se proslavil vytvořením dotykové abecedy pro hluchoslepe, nebo spisovatel a dramatik Eduard Kulke (1831–1897). Z Mikulova pocházel rovněž divadelní a filmový herec Max Pohl (původně Pollak, 1855–1935).⁶ V židovském městě údajně žili i potomci představitel komické postavy Hanswursta Jacoba Marxe Riese (?–1751), jehož vrcholnou kariérou bylo angažmá u dvora polského krále a saského kurfiřta Augusta II. Silného v Drážďanech.⁷ Židovská tradice Mikulova se promítla i do několika divadelních her. V roce 1809 byla v Theater in der Leopoldstadt uvedena komická pantomima Karla Hampela (?–1819) *Die Judenhochzeit von Nikolsburg*.⁸ V polovině 19. století napsal brněnský rodák Friedrich Hopp (1789–1869) frašku se zpěvy *Lazarus Polkwitzer von Nikolsburg, oder Die Landparthie nach Baden*.⁹

Cílem mé práce nemůže být dokonalé obsažení čtyřsetleté divadelní historie Mikulova, jde mi o nalezení co největšího množství relevantních archivních pramenů k tomuto tématu a o jejich zpracování v rámci kulturně-společenského prostředí Mikulova a do jisté míry i v rámci divadelní historie Moravy. Práce však zůstává v mnohém otevřená. Úplnou syntézu znemožňuje fakt, že řada důležitých archiválií je již zcela ztracena nebo stále čeká na své objevení. Současně je oprávněné předpokládat, že každý nový výzkum německy mluvícího divadla na Moravě a ve Slezsku přinese informace, které budou dále rozvíjet i zjištění z divadelní historie Mikulova. Vědomou neúplnost však snad vyváží objevené prameny, které tímto poskytují dalším badatelům.

5 SEHNAL, Jiří. Židovské taneční kapely na Moravě. *Hudební věda*. 1997, 34(3), s. 292–302.

6 Max Pohl vystudoval práva na Vídeňské univerzitě. V době svých studií účinkoval také v divadelních představeních. Pohl si tehdy divadlo natolik oblíbil, že se po dokončení práv v roce 1787 rozhodl věnovat se mu i profesně. Nejdříve získal angažmá v divadle v Mariboru. Poté pokračoval v Lipsku, Hamburku, v německém divadle v Moskvě. Značnou část života však strávil v berlínských divadlech. Od dvacátých let 20. století se věnoval také filmu. (EISENBERG, Ludwig. *Großes biographisches Lexikon der Deutschen Bühne im XIX. Jahrhundert*. Leipzig: Verlagsbuchhandlung Paul List, 1903, s. 777.)

7 SCHERL, Adolf. Jacob Marx Ries. In JAKUBCOVÁ, Alena – PERNERSTORFER, Matthias J. (eds.). *Theater in Böhmen, Mähren und Schlesien. Von den Anfängen bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*. Wien/Praha: Divadelní ústav, 2013, s. 556–557.

8 GOEDEKE, Karl. *Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen*. Sv. XI/2. Düsseldorf: L. Ehlermann, 1953, s. 184.

9 Děj této frašky pojednává o mikulovském židovském obchodníkovi, který přišel o celé své jmění, když mu jeho pomocník v obchodě v době, kdy nebyl přítomen, prodal starý kabát, v němž měl ukryté všechny své peníze. Zchudlý Polkwitzer se poté vydal do Vídně vyhledat továrníka, kterému pomohl se založením továrny na hedvábí, aby se zde nakonec po různých útrapách setkal i s kupcem svého kabátu a rovněž se svým ztraceným jměním.

Dostupná literatura a prameny k německojazyčnému divadlu na Moravě

Průkopníkem v bádání o problematice německojazyčného divadla na Moravě a ve Slezsku byl Christian d'Elvert se svým dílem *Geschichte des Theaters in Mähren und Oesterreichisch Schlesien*, které vyšlo v roce 1852 v Brně.¹⁰ Tato práce je bohužel pro nedostatečnou oporu v pramenech, respektive pro jejich nedohledatelnost, nespolehlivá a musí se s ní pracovat obezřetně. Přehled divadelních událostí v českých zemích do poloviny 18. století poskytl i Ferdinand Menčík ve své knize *Příspěvky k dějinám českého divadla* z roku 1895.¹¹

Na konci 19. a začátku 20. století vyšlo ještě několik publikací týkajících se dějin brněnského divadla. Zde lze jmenovat dílo *Aus dem Bühnenleben Deutsch-Oesterreichs. Die Geschichte des Brünner Stadttheaters (1734–1884)* z roku 1885 autora Alberta Rilleho¹² nebo práci Gustava Bondiho *Geschichte des Brünner deutschen Theater 1600–1925* z roku 1924.¹³

V druhé polovině 20. století a na počátku století 21. se podařilo dalším badatelům zpracovat určitá období z divadelní historie měst Brna, Ostravy či Olomouce.¹⁴ V šedesátých letech minulého století podnikl Jaroslav Bartoš obsáhlý výzkum zaměřený na divadelní ředitele – loutkáře v českých zemích. Výsledky své práce pak publikoval v knize *Loutkářská kronika. Kapitoly z dějin loutkářství v českých zemích*.¹⁵

V posledních letech se zájem o otázky spojené s historií divadelnictví na Moravě a ve Slezsku výrazně rozrůstá. Mezi lety 2011–2014 vyšla v Olomouci trilogie *Německojazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku* od autorů Margity Havlíčkové, Sylvy

10 ELVERT, Christian d'. *Geschichte des Theaters in Mähren und Oester. Schlesien*. Brünn: [s.n.], 1852.

11 MENČÍK, Ferdinand. *Příspěvky k dějinám českého divadla*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1895.

12 Rille byl znám i v Mikulově, neboť zde mezi lety 1907–1910 působil jako zámecký hejtmán a archívář. (Srov. RICHTER, Václav aj. *Mikulov*. Brno: Blok, 1971, s. 124.)

13 BONDI, Gustav. *Geschichte des Brünner deutschen Theater 1600–1925*. Brünn: Deutscher Turnverein 1924.

14 Např. CEJPEK, Václav. *Brněnské německé divadlo v letech 1918–32. Materiály k historii německého divadla v Brně. Soupis článků s divadelní tematikou v listu Tagesbote*. Díl I. a II. Brno, 1977. Diplomová práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. Filozofická fakulta; JURDA, Aleš. *Německé divadlo v Brně od nástupu Hitlera k moci do konce druhé světové války*. Díl I. a II. Brno, 1977. Diplomová práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. Filozofická fakulta; HAVLÍČKOVÁ, Margita. *Profesionální divadlo v královském městě Brně 1668 až 1733*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2009; PREGLER, Hilde. *Die Geschichte des deutschsprachigen Theaters in Mährisch Ostrau von den Anfängen bis 1944*. Wien, 1965. Dizertační práce. Universität Wien. Philosophische Fakultät; STEINER, Eduard. *Die Brünnner und ihr Stadttheater: Ein Stück deutscher Theatergeschichte*. Leimen/Heidelberg: Brünnner Heimatbote, 1964; ŠTEFANIDES, Jiří (ed.). *Kalendárium dějin divadla v Olomouci (od roku 1479)*. Praha: Pražská scéna, 2008; SRBA, Bořivoj – STÁRKOVÁ, Jana (eds.). *Ztracené kontexty – Verlorener Kontext*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.

15 BARTOŠ, Jaroslav. *Loutkářská kronika. Kapitoly z dějin loutkářství v českých zemích*. Praha: Orbis, 1963.

Pracné a Jiřího Štefanidese. Tento trend se promítá i v diplomových a dizertačních pracích studentů divadelněvědních oborů na Masarykově univerzitě v Brně, Univerzitě Palackého v Olomouci, případně také Vídeňské univerzitě.¹⁶

Důležité informace z této oblasti jsou zpracovány i ve formě encyklopedických hesel zejména ve svazcích *Hudební divadlo v českých zemích*¹⁷ nebo *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století* a v jeho rozšířené verzi *Theater in Böhmen, Mähren und Schlesien. Von den Anfängen bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*.¹⁸ Opomenout nelze ani doposud vycházející *Deutsches Theater – Lexikon*, u jehož zrodu stál bývalý student mikulovského gymnázia Wilhelm Kosch (1879–1960).

Divadelními dějinami Mikulova se badatelé zabývali jen okrajově. Nejvíce pozornosti bylo věnováno piaristickému školskému divadlu. Ve své studii *Školní divadlo v Mikulově v 17. a 18. stol.* se jej snažil zmapovat už Metoděj Zemek.¹⁹ Tato studie ovšem potřebuje nutnou revizi, především v ověření citovaných pramenů. Zemkovi se například podařilo nashromáždit velké množství piaristických perioch, které ovšem nelze na jím uvedených místech dohledat, jejich existenci však dokládají jiné exempláře ze sbírek dalších, většinou zahraničních institucí. Výsledky Zemkova bádání v této oblasti jsou uvedeny i v knize *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631–1950*.²⁰ Zlomky z historie piaristického divadla je možné najít též v dílech historika a profesora církevních dějin Aloise Augustina Neumanna nebo Zdeňka Eibela.²¹ Okrajově se divadelními dějinami mikulovské piaristické koleje, respektive zde uváděnými hrami, zabývala i Markéta Klosová.²² Místní divadelní kultura je zmíněna ve studii Josefa Košuliče „Mikulov a počátky barokní hudby

16 Zde lze uvést následující práce: FERENCE, Anji Edith. *Německé divadelní, hudební pěvecké a umělecké spolky v Olomouci v letech 1918–1938*. Olomouc, 2012. Dizertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta; MAŠARÁK, Pavel. *Rakušané v brněnském německém divadle v letech 1925–1930*. Brno, 2003. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta; ŠKROBÁNKOVÁ, Klára. *Carl Joseph Schwerberger a jeho působení v českých zemích*. Brno, 2016. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta; WESSELY, Katharina. *Theater und Identität. Das Brünner deutsche Theater der Zwischenkriegszeit*. Bielefeld: Transcript-Verlag, 2011.

17 LUDVOVÁ, Jitka (ed.). *Hudební divadlo v českých zemích. Osobnosti 19. století*. Praha: Divadelní ústav, 2006.

18 JAKUBCOVÁ, Alena (ed.). *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla*. Praha: Divadelní ústav, 2007; JAKUBCOVÁ, Alena – PERNERSTORFER, Matthias J. (eds.). *Theater in Böhmen, Mähren und Schlesien. Von den Anfängen bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*. Wien/Praha: Divadelní ústav, 2013.

19 ZEMEK, Metoděj. Školní divadlo v Mikulově v 17. a 18. stol. *Vlastivědný věstník moravský*. 1996, 48, s. 37–46.

20 ZEMEK, Metoděj – BOMBERA, Jan – FILIP, Aleš. *Piaristé v Čechách na Moravě a ve Slezsku 1631–1950*. Prievidza: TEXTM, 1992.

21 NEUMANN, Alois, Augustin. *Piaristé a český barok*. Přerov: Knihkupectví Společenské knihtiskárny, 1933, s. 134–138; EIBEL, Zdeněk. Z dějin piaristického gymnasia v Mikulově 1631–1873. *Jižní Morava*. 1967, 3, s. 67–75.

22 KLOSOVÁ, pozn. 2, s. 336–347.

na Moravě“.²³ Spolkovou divadelní činností se pak zabývali Reiner Elsinger a Igor Czajkowski.²⁴ Krátce do zdejší divadelní historie nahlédl i brněnský historik a redaktor Hans Welzl,²⁵ který se o mikulovské divadelní a hudební kultuře zmínil v článku „Musik und Bühne“, uveřejněném v roce 1904 v týdeníku *Nikolsburger Wochenschrift*.²⁶

Pramennou základnu mého výzkumu o divadelních dějinách Mikulova tvoří hlavně archiválie uložené v Moravském zemském archivu v Brně nebo ve Státním okresním archivu Břeclav se sídlem v Mikulově. Pracoval jsem zejména se žádostmi divadelních ředitelů zaslaných moravskému guberniu, respektive moravskému místodržitelství.²⁷ Jako přínosné se pro mou práci ukázaly být také písemnosti z archivu Dietrichsteinů.²⁸ Zde tvoří hlavní zdroj poznání žádosti divadelních ředitelů o pronájem zámeckých prostor, dále pak účetní knihy a úřední či rodinná korespondence. Bohužel jsem nemohl pracovat s prameny městské samosprávy, neboť ty se z větší části nedochovaly. Dokumenty k divadelním společnostem pohybujícím se nejen na Moravě, ale i v Dolním Rakousku je možné nalézt i v Divadelním muzeu (Theatermuseum) ve Vídni. Synopse či periochy piaristických her, jež tvoří základ pro výzkum piaristického školského divadla, jsou uloženy převážně ve sbírkách rukopisů a starých tisků Rakouské národní knihovny (Österreichische Nationalbibliothek) ve Vídni, ve Státním okresním archivu v Přerově a v Moravském zemském archivu v Brně.

Při výzkumu mikulovského divadla 2. poloviny 19. století a dále jsem se mohl opřít o informace uvedené v týdeníku *Nikolsburger Wochenschrift* (1860–1939), jenž se věnoval i místnímu kulturnímu dění a uveřejňoval občasně kritické reflexe divadelních představení.²⁹ Při hledání konkrétních divadelních ředitelů a jejich štací jsou důležitým pramenem i ročenky německy mluvících divadel, především pak v *Deutscher Bühnen Almanach* nebo *Neuer Theater-Almanach*, později přejmenovaném na *Deutsches Bühnen-Jahrbuch*.

23 KOŠULIČ, Josef. Mikulov a počátky barokní hudby na Moravě. *Jižní Morava*. 1973, 9, s. 122–134.

24 ELSINGER, Reiner. Vereinswesen. In TÝŽ (ed.). *Heimatbuch Nikolsburg*. Wien: Kulturverein Nikolsburg, 1987, s. 153–177; CZAJKOWSKI, Igor. Hudební spolky v Mikulově ve druhé polovině 19. století. *Jižní Morava*. 2001, 37, s. 69–79.

25 Welzl například vedl v devadesátých letech 19. století divadelní rubriku deníku *Deutsches Blatt*. Srov. HAVLÍČKOVÁ, pozn. 14, s. 15.

26 H. W. (Hans Welzl). Musik und Bühne. *Nikolsburger Wochenschrift*. 23. 7. 1904, 44–45(30), s. 1.

27 MZA, B 1. (Gubernium), MZA, B 14. (Moravské místodržitelství).

28 MZA, G 140. (Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov); MZA, F 18. (Hlavní registratura Ditrichštejnů); MZA, F 72. (Velkostatek Mikulov).

29 Vzhledem k tomu, že většina informací pochází z kulturní rubriky, kde nelze doložitelně zjistit jejich autora, jsou citace k nim uváděny jen v základní podobě.

V průběhu práce jsem se nemohl spolehnout na jeden důležitý pramen, kterým jsou divadelní cedule, neboť ze sledovaného období byla zatím objevena jediná. Sbírkou starých divadelních cedulí tištěných na hedvábí měl vlastnit Muzejní spolek v Mikulově (Museumverein),³⁰ bohužel ani ty se nedochovaly. Zmíněná jedna objevená patří společnosti divadelního ředitele Ludwiga Via.³¹ Cedule ovšem není opatřena žádným datem, čímž je znemožněno přesně stanovit období, kdy zde divadelní ředitel Vio se svou společností pobýval, pravděpodobně to bylo však bylo rozmezí let 1840–1845.³²

Kromě výše zmíněných archivních pramenů přinášejí zajímavé informace i záznamy uvedené v církevních matrikách.³³ Na jejich základě se mi například podařilo rozšířit biografické údaje divadelních ředitelů Josefa Lacknera (1839–1909) a Ignatze Neufelda (1843–1920), o nichž bude řeč níže. V matrikách kostela sv. Václava v Mikulově jsem objevil i zápis o svatbě divadelního podnikatele Ludwiga Wilhelmiho, syna herce Hermanna Karla Wilhelmiho, s dcerou herce Antona Martonelliho, Aloisíí Rosou Martonelli, která se zde uskutečnila 8. února 1853.³⁴ Není sice zřejmé, proč se právě Mikulov stal místem této divadelní svatby, na dru-

30 Museum-Verein. *Nikolsburger Wochenschrift*. 5. 12. 1925, 65(49), s. 4.

31 Moravské zemské muzeum. Oddělní dějin divadla, sign. C 1514. V divadelním prostředí není jméno Vio neznámé. V roce 1809 byl členem společnosti Christoha Kuntze při jejím pobytu v Bratislavě/Prešpurku Karl Vio (?–?), rodák z Frankfurtu nad Mohanem, jenž zde zastával post inspicienta opery. Jistý Karl Vio působil v roce 1817 v St. Pölten a mezi lety 1821–1822 v Hallein. (CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena. *Z divadelnej minulosti na Slovensku*. Bratislava: Divadelný ústav, 2004, s. 138–139; KUTSCH, Karl-Josef – RIEMENS, Leo. *Großes Sänglerlexikon*. Sv. 4. München: Saur, 2004, s. 4908–4909; *Theatergeschichtliche Forschungen*. 1928, 38, s. 60.)

32 Podle her obsažených na ceduli lze jeho pobyt stanovit nejdříve od roku 1815. Diváci v Mikulově mohli vidět nastudování tragédie Augusta Klingemanna (1777–1831) *Faust oder Die Höllenbraus* z roku 1815, dramatické obrazy Theodora Hella (1775–1856) *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Spielers*, obrazy z knížecího rodinného života autora Franze Krattera (1758–1830) *Mädchen von Marienburg oder: Peter der Große Czaar von Rußland* či veselohru *Die Bürger in Wien* z roku 1813 od Adolfa Bäuerleho (1786–1859). Na území Moravy a Slezska byl Vio zatím zachycen až v roce 1840 v Šumperku, kde od konce července do konce října uváděl svá divadelní představení v tanečním sále kavárny Gabriela Lauera na tehdejší Tržním náměstí. O rok později v roce 1841 pobýval v Mohelnici (Müglitz). Pobyt v Mohelnici dokládá soupis dárců, kteří přispěli na obnovu města po velkém požáru, který Mohelnici zachvátil 21. května 1841. Dle tohoto soupisu přispěl divadelní ředitel Ludwig Vio 11. června 1841 částkou dvou zlatých. V červenci a srpnu 1845 hrál Vio se svou společností v Uherském Brodě (Ungarisch Brod). Srov. HAVLÍČKOVÁ, Margita – PRACNÁ, Sylva – ŠTEFANIDES, Jiří. *Německojazyčné divadlo na Moravě a ve Slezsku 3/3*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 162; *Brünner Zeitung der k.k. priv. mährischen Lehenbank. Amtsblatt und Literarischer Anzeiger, als Beilagen der mährisch-ständischen Brünner Zeitung. Jahrgang 1841*. Sv. 1, s. 3; *Moravia. Ein Blatt zur Unterhaltung, zur Kunde des Vaterlandes des gesellschaftlichen und industriellen Fortschrittes*. Srpen 1845, 8(95), s. 380.

Výzkumu zápisů o divadelních umělcích

33 Výzkumu zápisů o divadelních umělcích v matričních zápisech na příkladu Olomouce se věnovala i Jitka Balatková. (Srov. BALATKOVÁ, Jitka. Divadelníci v zápisech olomouckých matrik. In ŠORMOVÁ, Eva – KUKLOVÁ, Michaela (eds.). *Miscellanea theatralia. Sborník Adolfu Scherlovi k osmdesátinám*. Praha: Divadelní ústav, 2005, s. 306–310.)

34 MZA, E 67. (Sbírka matrik). Sign. 2943, Matrika oddaných Mikulov – sv. Václav, 1846–1868, s. 51.

hou stranu se může každá i tato drobná informace v budoucích výzkumech stát důležitou.

Neméně zajímavým pramenem jsou též zápisy vídeňského magistrátu týkající se cestovních pasů (Passanweisungsprotokolle) vídeňských herců mezi lety 1792 až 1850, které prošel Herbert A. Mansfeld.³⁵ Odtud je patrné, že Mikulovem postupně projížděli herci Johann Laura (1769–?),³⁶ Johann Anatour (1803–?),³⁷ Mathias Eder (1804–?),³⁸ Josef Kochmayer (1799–?)³⁹ nebo herec Ludwig Schneider (1821–?).⁴⁰ Bohužel ze záznamu není jasné, zda v Mikulově prováděli uměleckou činnost. Pouze u divadelního ředitele Ignaze Schwindlera, zvaného Korn (1817–?), který byl zachycen v Mikulově 3. 6. 1844,⁴¹ by se dalo předpokládat, že zde mohl se svou společností hrát. Vzhledem k tomu, že u žádného z výše uvedených nelze mikulovskou štaci zcela prokázat, nebyly tyto zápisy dále zpracovávány, současně je však nebylo možné zcela vypustit. Ze záznamů Herberta A. Mansfelda také vyplývá, že se v Mikulově narodili blíže neznámí herci Thomas Henhappel⁴² a Anton Lindenthall.⁴³

V návaznosti na cíle monografie nejsou v samotném textu uvedeni všichni divadelní ředitelé, kteří se svými společnostmi Mikulov navštívili, ale pouze výrazné osobnosti, o nichž mikulovská štace rozšiřuje dosavadní znalosti, nebo společnosti, jejichž přítomnost ovlivnila život ve městě, třeba spoluprací s místními spolky či uvedením hry místního autora. Veškeré objevené záznamy jsou pak zpracovány v kalendáriu divadelních dějin Mikulova, které je součástí příloh. Ještě je nutné dodat, že příjmení divadelních ředitelů a hereček nejsou v textu přechylována a zůstávají v originální podobě. Německy psaná jména jsou ponechána v původním znění, vyjma obecně známých osobností jako například František Seraf Dietrichstein či František Josef Dietrichstein.

35 MANSFELD, H. A. Wiener Theater-Leute auf Wanderschaft. *Jahrbuch der Gesellschaft für Wiener Theaterforschung*. 1958, **11**, s. 72–172.

36 V Mikulově se objevil 10. 3. 1797. Tamtéž, s. 123.

37 V Mikulově se objevil 21. 12. 1827. Tamtéž, s. 77.

38 V Mikulově se objevil 19. 7. 1833. Tamtéž, s. 91.

39 V Mikulově se objevil 24. 5. 1837. Tamtéž, s. 77.

40 V Mikulově se objevil 30. 12. 1840. Tamtéž, s. 152.

41 Tamtéž, s. 155.

42 V roce 1777. Tamtéž, s. 119.

43 V roce 1772. Tamtéž, s. 125.

RANÉ DIVADELNÍ DĚJINY MIKULOVA NA MORAVĚ

Divadlo jako prostředek rekatolizace

Mikulov přešel do rukou Dietrichsteinů na konci 16. století. Před nimi jej od poloviny 13. století vlastnili Liechtensteinové, po nich pak krátce mezi lety 1560 až 1572 Kerecsenyiové z Kanyaföldu. Po smrti Kryštofa Kerecsenyiho se mikulovské panství s městem a zámek stalo uprázdněným lénem a císař Maxmilián II. jej v roce 1575 přenechal Adamu Dietrichsteinovi (1527–1590), příslušníkovi staré korutanské šlechty a nejvyššímu hofmistrovi císařovny Marie a jejího syna Rudolfa II.⁴⁴

Před příchodem Dietrichsteinů se většina obyvatelstva hlásila k reformačnímu učení Martina Luthera. Pod jejich správou byly i oba mikulovské kostely (farní kostel sv. Václava a předměstský špitální kostel). Vedle luteránů v Mikulově působili i novokřtenci, kteří se zde pod vedením Balthasara Hubmaiera usadili v roce 1526, a samozřejmě zde žila početná židovská komunita.⁴⁵ Patrně by hledání nejstarších zpráv o divadelní činnosti v Mikulově mělo začít již v této etapě, neboť i Martin Luther doporučoval divadlo jako vzdělávací a výchovný prostředek.⁴⁶ Zatím nejstarší doklady o divadelních produkcích v Mikulově jsou však spjaté až s rekatolizačními aktivitami Adama Dietrichsteina, které zde nový majitel panství spustil ještě před vypuknutím stavovského povstání.

44 Více k historii Mikulova např. ELSINGER, Reiner. *Heimatbuch Nikolsburg*. Wien: Kulturverein Nikolsburg, 1987; FEYFAR, Mathias. *Die erlauchten Herrn auf Nicolsburg. Eine geschichtliche Studie auf Original Urkunden begründet*. Wien: Mayer & Comp, 1879; RICHTER, pozn. 12; SEIFERT, Theodor. *Nikolsburg. Geschichte der Stadt in Wort und Bild*. Nikolsburg: Bartosch, 1937. Obecně také SAMEK, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*. Sv. 2. J – N. Praha: Academia, 1999, s. 482–503.

45 ŠIMŮNEK, Robert. *Mikulov – Historický atlas měst České republiky*. Sv. 25. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2012, s. 7.

46 Srov. ČERNÝ, František (ed.). *Dějiny českého divadla I*. Praha: Academia 1968, s. 99.

S postupnou a více méně nenásilnou rekatolizací panství pomáhal Dietrichsteinovi od roku 1578 i jezuitský misionář Michael Cardaneus (Michaëlis Cardenei), příchozí z vídeňské koleje, původem z Naumburku v Durynsku.⁴⁷ Pod jeho dohledem bylo také v roce 1581 místními dětmi (Burgerskindern) na počest Dietrichsteinova příjezdu do města uvedeno pásmo složené z veršovaných monologů představujících tři teologické ctnosti: víru, naději a lásku (*Die drey Theologische Tugenden – der Glaub, die Hoffnung, die Lieb*). Následoval monolog o křesťanské církvi (*Die Christlich Kirch*) a o ďáblovi otci kacířů (*Der Teuffel der Ketzler Vatter*), dále projev anděla ke kolemstojícím (*Der Angel zu den Umdstehenden*) a konečně i oslavná řeč k samotnému Dietrichsteinovi (*Zu dem Freyherrn*). Souhrnně byly tyto projevy označené jako „dialogy nebo rozmluvy“ (*Dialogo/Dialogus oder Gespräch*).⁴⁸ Tato událost je nejspíše shodná s tou, o níž se zmiňuje i Ferdinand Menčík ve své knize *Přispěvky k dějinám českého divadla*, když mluví o třech krátkých hrách, které měly být v Mikulově uvedeny školní mládeží u příležitosti uvítání Adama Dietrichsteina v roce 1581.⁴⁹ Zmíněné dialogy byly zaznamenány Christophem Erhardtem, původem z Hallu v Tyrolsku, který v Mikulově působil od roku 1582 jako děkan.⁵⁰ Tiskem pak byly vydány v roce 1586 v Ingolstadt pod názvem *Catholische Brieff Vnd Sendtschreiben, darinnen vermeldet, wie es ein Beschaffenheit umb das Religionwesen in der Herrschafft Nicolspurg in Mährhern Sampt Angetrutcktem Dialogo oder Gespräch, welches von den bekerten Catholischen Burgerskindern daselbsten zu Nicolsburg in Ankunfft deß Wolgebornen Herrn Herrn Adams von Dietrichstein ... gehalten worden*.⁵¹ Součástí uvedeného tisku je mimo dedikace i katolické vyznání víry (Christliche/Catholische Bekandtness) purkmistra, rychtáře, radních a představitelů vesnic patřících pod mikulovské panství. Cardaneova úspěšná rekatolizační práce byla o rok později oceněna i návštěvou olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského, který v Mikulově vysvětil farní kostel sv. Václava.⁵²

47 FEYFAR, pozn. 44, s. 136–137; KROESS, Alois. *Geschichte der Böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu. I. Geschichte der ersten Kollegien in Böhmen, Mähren und Glatz*. Wien: Verlag von Buchhandlung Ambr. Opitz Nachfolger, s. 625–639; KOČMAN, Pavel. Kerečinské intermezzo a první Ditrichštejnové (1560–1611). In SVOBODA, Miroslav (ed.). *Mikulov*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 101; KILIÁN, Jan. *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu. Život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře*. České Budějovice: Veduta, 2005, s. 17–18.

48 Text nazvaný „*Catholische Brieff und Sendtschreiben, darinnen vermeldet, wie es ein Beschaffenheit umb das Religionwesen in der Herrschafft Nicolspurg in Märhen...*“ je uložen také v Rakouské národní knihovně. Dostupné online. [cit. 2012-10-20]. URL: <<http://data.onb.ac.at/rec/AC09841998>>.

49 MENČÍK, pozn. 11, s. 62.

50 KOČMAN, pozn. 47, s. 101.

51 Text je uložen v Bayerische Staatsbibliothek München. Sign. 1395731 4 Polem. 1085 Beibd. Dostupné online. [cit. 2012-10-20]. URL: <<http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10167567-3>>. Za upozornění na tento text děkuji Margitě Havlíčkové.

52 KOČMAN, pozn. 47, s. 102.

Dalším důležitým prvkem rekatolizace mikulovského panství bylo od roku 1583 pořádání procesí Božího těla.⁵³ Scénář tohoto procesí, v němž se počítalo i s divadelními výstupy, zaznamenal v roce 1585 opět Christoph Erhardt. Tento text nazvaný *Form und Weiß* vyšel tiskem též v Ingolstadt, ale až v roce 1614.⁵⁴ Samotného procesí se kromě katolického kléru z Mikulova a okolí zúčastnili i představitelé cechů a samozřejmě obcí spadajících pod mikulovské panství. Ti všichni pod svými prapory a za hudebního doprovodu prošli městem, aby se zúčastnili bohoslužby u sv. Václava.⁵⁵ Božítělové procesí bylo v kulisách tehdejšího města jistě okázalou scénickou podívanou, kterou navíc umocňoval i hudební doprovod.⁵⁶ Ten tvořili městští trubáci, za kterými šlo třináct chlapců v bílém ornátě, v Erhardtově textu jsou přirovnáni k andělům, kteří svými zvonky a činely vnášeli do procesí jistě zjemnění, čímž dotvářeli celkovou atmosféru Božítělové slavnosti.⁵⁷

Ve dvacátých letech 17. století se z popudu tehdejšího vlastníka panství kardinála Františka Serafa Dietrichsteina (1570–1636), olomouckého biskupa a zemského správce Markrabství moravského, Mikulov proměnil ve správní, církevní a v neposlední řadě také kulturní centrum Moravy,⁵⁸ odkud kardinál rozhodoval o záležitostech země a biskupství.⁵⁹

53 Současně s obnovením svátku Božího těla bylo založeno také bratrstvo Božího těla, jehož prvním rektorem byl o rok později zvolen tehdy čtrnáctiletý František Dietrichstein. Tohoto titulu se však budoucí kardinál v únoru 1585 vzdal kvůli odchodu na studia do Prahy. (Srov. PARMA, Tomáš. *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*. Brno, 2010, s. 17. Dizertační práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta; Více také HOFMANN, Richard, A. Die Nikolsburger Fronleichnamspzession im Jahre 1583. In EL-SINGER, pozn. 44, s. 297–301.) Vladimír Maňas datuje vznik mikulovského bratrstva Božího těla až k roku 1584. (Srov. MAŇAS, Vladimír. *Hudební aktivity náboženských korporací na Moravě v raném novověku*. Brno, 2008, s. 47. Dizertační práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta.)

54 Celý název zní: *Form und Weiß, Wie das herrliche Fest deß zarten Fronleichnams in der alten Statt Nicolsburg, im Marggraffthumb Märherrn gelegen: mit vorgehender Predigt, vnd folgendem Gottesdienst, zierlicher Procession, Eintheilung der Zünfften, Musikanten, Instrumenten, Engeln, Priesterschafft, Lateinisch- und Teutschen Dialogen oder Gesprächen, jährlich gehalten würd Ingolstadt*. Tisk je uložen v Bayerische Staatsbibliothek v Mnichově. Sign. 5943931 4 Hom. 565. Dostupné také online URL: <http://books.google.cz/books?id=FtCAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>. Jeden exemplář je uložen i v Moravské zemské knihovně v Brně – viz Souborný historický katalog JM. Sign. ST2-0012.418. Textem se ve své magisterské práci zabývala Ilona Horváthová: HORVÁTHOVÁ, Ilona. *Teatralita barokních slavností*. Brno, 2015. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Dostupné také online. [cit. 23.2.2015]. URL: <https://is.muni.cz/auth/th/262008/ff_m/Magisterska_diplomova_prace_-_Horvathova.pdf>.

55 KOCMAN, pozn. 47, s. 102; HORVÁTHOVÁ, pozn. 54, s. 39.

56 Viz HORVÁTHOVÁ, pozn. 54, s. 39.

57 Tamtéž; VEČERKOVÁ, Eva – TARCALOVÁ, Ludmila. Náboženské průvody v kalendářním cyklu svátků a slavností. In TARCALOVÁ, Ludmila (ed.) *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 1994, s. 23–43.

58 Srov. BALCÁREK, Pavel. *Kardinál František Dietrichstein 1570–1636. Gubernátor Moravy*. České Budějovice: Veduta, 2007. s. 163. Vliv na formování osobnosti kardinála Dietrichsteina měla samozřejmě skutečnost, že se narodil do prostředí rodiny nejvyšší rakousko-španělské aristokracie, manželkou

Urbář z roku 1629 udává, že ve městě bylo celkem 454 obydlených domů, z toho 316 křesťanských a 138 židovských. Tato skutečnost řadila Mikulov k největším moravským městům té doby.⁶⁰

Kardinál zde též realizoval ideu Mikulova jako poutního místa. Za jeho vlády byla ve městě zbudována kaple Panny Marie loretánské (kopie loretánské Svaté chýše), kterou Dietrichstein následně předal do péče kapucínům. Povinnost sloužit mše s procesími k Loretě o všech mariánských svátcích pak kardinál stanovil proboštovi v zakládací listině mikulovské kapituly z roku 1625. Mikulovskou Loretu doplnila stavba křížové cesty na Svatém kopečku,⁶¹ kterou za života Františka Serafa Dietrichsteina tvořilo sedm zastavení. Dalších sedm zastavení vybudovali až kardinálovi dědicové. Do celkového počtu čtrnácti kaplí byla dostavěna až koncem 18. století, těsně před vydáním patentů Josefa II., následkem kterých byl v roce 1786 celý areál odsvěcen, současně byly v rámci josefínských reforem zakázány poutě a procesí.⁶² Ještě dříve, konkrétně 14. září 1784, propukl jeden z nejničivějších požárů v dějinách Mikulova, který zničil i Loretu. Mariánská úcta se přesunula do kostela sv. Václava, kde byla uložena socha Loretánské madony. Od poloviny 19. století se začaly v Mikulově konat mariánské poutě na Svatém kopečku, a to v neděli po 8. září, o výročním dnu vysvěcení kostela sv. Šebestiána, stojícího na kopečku, a zároveň o svátku Narození Panny Marie. Tato tradice je udržována doposud.⁶³

S křížovou cestou na Svatém kopečku jsou spojena i velkopáteční procesí. Ta měla údajně vycházet z loretánského kostela přes náměstí a za jižní branou směro-

jeho otce Adama Dietrichsteina byla španělská šlechtična Margarita de Cardona y Requesens (1535–1609). Důležitou roli sehrálo rovněž jeho vzdělání, které získal studiem v jezuitských kolejích, nejdříve ve šlechtickém konviktu v Praze (1582) a poté v Římě (1588–1591).

59 Srov. RICHTER, pozn. 12, s. 116. Kardinál se v Mikulově zdržoval již od roku 1612, neboť to měl odtud blíže do Vídně na císařský dvůr, kam se ve stejném roce z Prahy přestěhoval i císař Matyáš. Po pronájmu kroměřížského panství v roce 1617 přišel do Mikulova i početný biskupský dvůr a většina kancelářských úředníků, čímž Kroměříž ztratila postavení rezidenčního města. (Srov. BALCÁREK, Pavel. Kancelář kardinála Ditrichštejna a správa biskupských statků před Bílou horou. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, *Sborník archivních prací*. 1978, 28(1), s. 73–74. Nebo DVOŘÁK, Jan. Správa statků kardinála Dietrichsteina – z centra na periferii. *Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba*. XXIX. Mikulovské sympozium 2006. Brno: Moravský zemský archiv, 2007, s. 219.)

60 KOCMAN, Pavel. Mikulov Františka kardinála z Ditrichštejna (1611–1636). In SVOBODA, Miroslav (ed.). *Mikulov*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 113.

61 „Zřejmě první zdejší stavbou byla kaple zasvěcená ochráncům proti moru, sv. Šebestiánovi, sv. Karlu Boromejskému a sv. Rochovi, jako vyjádření vděčnosti Bohu za překonání morové epidemie, která Mikulov a okolí sužovala v roce 1622. Základní kámen kaple byl svěcen 2. července 1623. Její výstavba trvala pravděpodobně až do roku 1630 a o rok později, v roce 1631, pak byla v sousedství kaple zbudována samostatně stojící zvonice – kampanila. Současně podél cesty vznikala zastavení křížové cesty jeruzalémské Golgoty vedoucí k Božímu hrobu.“ (BRICHTOVÁ, Dobromila. *Pod tvými ochrannými křídly. Od loretánského kostela k hrobce Dietrichsteinů v Mikulově*. Mikulov, 2014, s. 47.) O křížové cestě také KOUDELA, Miroslav. Mikulovský Svatý kopeček a křížová cesta. In *RegioM 2008. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*. 2008, s. 34–52.

62 BRICHTOVÁ, pozn. 61, s. 47.

63 Tamtéž.

vat vzhůru na Svatý kopeček v dlouhém zástupu poutníků s kříží, cechovními praporce a sochou Krista.⁶⁴ Tato procesí pak měla mít zastavení u kapliček lemujících cestu. Velkopáteční či pašijové průvody pořádali v Mikulově kapucíni a nejspíše i piaristé. Protireformační Řád menších bratří kapucínů (Ordo Fratrum Minorum Capucinatorum) povolal do Mikulova v roce 1611 kardinál František Dietrichstein. Nejdříve jim poskytl prostory v soukromém domě na okraji Mikulova v dnešní Valtické ulici, následně nechal klášter společně s kostelem sv. Vavřince vystavět v severovýchodním koutě městského hrazení.⁶⁵ Zatím první zmínka o kapucínském velkopátečním procesí se vztahuje až k roku 1673, s největší pravděpodobností se však tato procesí konala už dříve. Z uvedeného roku cituje Václav Richter blíže neurčenou archiválii, respektive žádost, v níž kapucíni prosí knížete, aby jim pro „procesí nebo komedii“ na Velký pátek obstaral Kristovu hlavu s pravými vlasy, jeho nohy a ruce, vyřezané ze dřeva, a k tomu příslušné textilie.“⁶⁶ Další doklady velkopátečních procesí jsou z 6. dubna 1703 a 6. dubna 1708. Z těchto let se dokonce dochovaly synopse či scénáře procesí, v nichž se počítá s přenosnými jevišti a s hranými výstupy ze života Ježíše Krista. První synopse, v tomto případě figurálního procesí s 15 jevišti, nazvaná *INRI Vir dolorum*, je součástí konvolutu ručně psaných perioch převážně z piaristických gymnázií z Mikulova, Hornu, Litomyšle či Lipníku. Konvolut je uložen v Rakouské národní knihovně.⁶⁷ Druhá synopse velkopáteční hry *Heilsamstes Artzney-Mittel* z roku 1708 byla objevena v Národní knihovně v Praze.⁶⁸ Toto procesí počítá s devatenácti jevišti a devíti výstupy v rámci samotného průvodu. Piaristické pašijové průvody se zatím pouze předpokládají. Doložitelně zde piaristé o velikonočním týdnu uváděli pouze pašijové hry, například v roce 1694

64 BRICHTOVÁ, pozn. 61, s. 47.

65 Základní kámen byl položen 3. května 1612. Nový kostel s hlavním oltářem sv. Františka z Assisi byl vysvěcen kardinálem 22. srpna 1613. Po založení Lorety v sousedství kláštera byli kapucíni pověřeni službami i v této svatyni a opatrováním loretánského pokladu. Kapucíni působili v Mikulově až do roku 1784, kdy klášter zachvátil ničivý požár. Následně řeholníci město opustili a pozemky byly rozprodány pro stavbu jiných domů. (Srov. RICHTER, pozn. 12, s. 126–127, 222.)

66 Tamtéž, s. 151.

67 ÖNB Sammlung von Handschriften und alten Drucken. Collectio programmatum 22 comoedia-rum, quae a. 1700–1709 in collegiis PP. Piarum scholarum, Societatis Iesu etc. Nicolsburgi, Cremsierii, Lipnicii, Litomisii, Hornae et Vindobonae actae fuerunt. Cod. 13906* Han.

68 Celý název synopse vytištěné ve Swobodově tiskárně v Brně zní: „*Heilsamstes Artzney-Mittel, Welches Der von Himmel herabgekommene Grosse Arzt Unser Gütigster Helyand und Erlöser Christus Jesus Den grossen auff Erd-ligenden Krancken, Nehmlich Das gantze Menschliche Geschlecht Daß In dem Paradeiß des Wollusts durch den tödtlichen Genuß der verbottenen Frucht, elendiglich und erbärmlich angestecket worden, Zu heilen Auß seinem selbst eigenen theuristen Blut Der durch sein eigen Blut einmahl in daß Heilighumb ist hinein gegangen, und hat ein ewige Erlösung gefunden. Mittels seines bitteristen Leydens und Sterbens, so wohl liebreichist als Mühsambist zubereitet hat, Trauermüthig vorgestellet An dem Heiligen Charfreytag bey dem gewöhnlichen Buß-Umgebung von dem Convent deren PP. Capucinern zu Nicolspurg Anno 1708. den 6. April.*“ (NKP, sign. 46 F 65/adl.10.)

schráli představení *Amoris Divini animam fortis usque ad Mortem crucis dilectio*⁶⁹, v roce 1708 *Bathonia zu Teutsch*⁷⁰ a v roce 1731 představení *Purpura Sacratior Spirits Redimita Menodorus Rex*⁷¹.

V 17. století se procesí již naplno stávala součástí náboženského života a městské kultury. Poutě současně přiváděly do města výrazný příliv poutníků, což mělo za následek i znatelný zásah do místní ekonomiky. Zcela jistě by bylo zajímavé zpracovat, jaký dopad měly poutě na život místních lidí, jak se změnil život ve městě po dobu jejich trvání, kdy poutníci, dle zpráv, minimálně dvakrát převyšovali počet obyvatel Mikulova.⁷²

Příchod Dietrichsteinů Mikulov nábožensky, kulturně a samozřejmě i stavebně naprosto proměnil.⁷³ Jeho dominantou se vedle zámku stal nově Svatý kopeček s kostelem sv. Šebestiána, Božím hrobem, zvonící a kapličkami křížové cesty, propojující krajinu s duchovní sférou, Jiřím Kroupou vnímaný jako „sakraální teatro“,⁷⁴ které již z dálky působí na příjíždějící. Tyto proměny společně se školskou výukou piaristů či výchovou v hudebních seminářích ovlivňovaly a formovaly další generace místních obyvatel.

Kardinál František Seraf Dietrichstein

Ovlivnění kardinála Dietrichsteina duchovním a kulturním světem Itálie se projevilo i při volbě hudebníků a skladatelů. V jeho službách působili například Claudio Cocchi (?–?), Carlo Abbate (1600–1657), Vincenzo Scapitta (1584–1656) a Giovanni Battista Alouisi (psáno též Alovisi, ?–1665).⁷⁵ Alouisi se po smrti kardinála stal sekretářem a kapelníkem jeho synovce Maxmiliana II. Dietrichsteina, velkého obdivovatele chrámové hudby.⁷⁶ Vztahy Dietrichsteina k hudbě či jeho vliv

69 GUPCSÓ, Agnes. Musiktheater-Aufführungen an Jesuiten- und Piaristenschulen im Ungarn des 18. Jahrhunderts. *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 1997, **38**(3/4), s. 315–344.

70 ÖNB, Sammlung von Handschriften und alten Drucken. *Bathonia zu Teutsch*. Sign. 111611-B.

71 RMM, Zámecká knihovna. *Menodorus rex a suis ... spinis coronatus*. Znoymae 1731. Sign. Mik 2638.

72 BRICHTOVÁ, pozn. 61, s. 40.

73 Ke kulturní krajině Mikulovska více: CZAJKOWSKI, Petr – HOMOLA, Aleš – RIGASOVÁ, Milada. Cesty k raně novověké kulturní krajině I. Mikulovsko – průběžné výsledky průzkumu. *Vlastivědný věstník moravský*. 2013, **65**(4), s. 373–383.

74 KROUPA, Jiří. „Moderní fiori“: kardinál z ditrichštejna protobaroko a umělecká funkce na Moravě po roce 1600. *XXIX. Mikulovské sympozium 2006. Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba*. Brno: Moravský zemský archiv, 2007, s. 66.

75 SEHNAL, Jiří. Hudba na dvoře olomouckých biskupů od 13. do poloviny 17. stol. *Časopis vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, 1970, **60**(1), s. 76–78. Nebo BRÁZDOVÁ, Lucie. Hudební dění za episkopátu kardinála Dietrichsteina v Mikulově. *Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba*, s. 149–156.

76 SEHNAL, pozn. 75, s. 77.

na hudební dění na Moravě byly již dostatečně doloženy v odborných studiích,⁷⁷ výzkumy zaměřené na divadelní činnost na mikulovském zámku za vlády kardinála Dietrichsteina však doposud chybí.

Z dochovaných pramenů, které přímo s Mikulovem nesouvisí, je zřejmé, že kardinál na svých cestách divadelní představení hojně navštěvoval. V Miláně například v roce 1599 zhlédl divadelní představení *Arminia pastorale* od Giovanniho Battisty Visconteho.⁷⁸ V roce 1617 se také účastnil velkolepé divadelní slavnosti *Phasma Dionysiacum Pragense* (*Pražské zjevení dionýské*), která je „dosud nejstarším známým hudebně-dramatickým představením, které se konalo při císařském dvoře, a současně jednou z prvních slavností nového italského hudebního divadla uskutečněnou mimo italské území“.⁷⁹ Mezi hlavními tanečníky zde vystupoval i kardinálův synovec a následný majitel mikulovského panství Maxmilián II. Dietrichstein (1596–1655).⁸⁰ Jako církevní hodnostář se kardinál samozřejmě účastnil i řady jezuitských představení v Brně, Olomouci nebo v Praze. Prokazatelně navštívil v roce 1603 představení výpravné hry olomoucké jezuitské koleje nazvané *Christus iudex*, jejíž uvedení také spolufinancoval.⁸¹ V roce 1609 se pak v Brně účastnil pětiaktové hry o sv. Vítu. Synopse z tohoto představení představuje první tištěný divadelní program zachovaný v českém jazyce. Samotné představení bylo nejspíše odehráno latinsky.⁸² V roce 1614 navštívil opět v Olomouci představení o sv. Václavu *Sanctus Wenceslaus Martyr, Boemiae Moraviaeque*.⁸³ Spoluautorem tohoto díla byl kardinálův zpovědník a jezuita Georgius Dingenuer (1571–1631).⁸⁴

77 Srov. SEHNAL, pozn. 75, s. 77; KOŠULIČ, pozn. 23, s. 122–134.

78 ŠTUDENT, Miloslav. Co shlédnul r. 1599 v Miláně kardinál Dietrichstein. In *Nové poznatky ke staré hudbě. Symposium ad honorem Jiří Sehnal*. Acta musicologica.cz, revue pro hudební vědu. Brno, 2006, s. 10. Dostupné online. [cit. 2012-09-20]. URL: <<http://acta.musicologica.cz/06-02/0602s08t.html>>. PARMA, T. *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurií. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, s. 106.

79 MAŤA, Petr. *Phasma Dionysiacum Pragense a počátky karnevalového kalendáře na císařském dvoře. Divadelní revue*. 2004, 15(2), s. 45–55. V grafické sbírce Regionálního muzea Mikulov je uložen grafický list i s komentářem znázorňující jednu scénu z tohoto představení. Srov. BRICHTOVÁ, Dobromila. Barokní slavnosti Habsburků ve svědectvích dietrichsteinské sbírky grafiky. In *RegioM 2009. Sborník Regionálního muzea v Mikulově*. 2009, s. 119–128.

80 O účinkování Maxmiliána II. Dietrichsteina v *Pražském zjevení dionýském* také v KAZÁROVÁ, Helena. *Barokní Balet ve střední Evropě*. Praha: Akademie múzických umění, 2008, s. 18, 38.

81 JAKUBCOVÁ, Alena – SEHNAL, Jiří – VANÁČ, Martin. Franz Fürst von Dietrichstein. In JAKUBCOVÁ – PERNERSTORFER, (eds.), pozn. 7, s. 155. Představení bylo hráno za přítomnosti kardinála Dietrichsteina a zemského hejtmána Ladislava Berky z Dubé. Jeden z exemplářů dochované periody je uložen v Bayerische Staatsbibliothek v Mnichově. Dostupné online. [cit. 2018-10-09]. URL: <<http://bavarica.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10152456.html>>.

82 CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena. Nejstarší český divadelní program. *Listy filologické*. 1964, 87, s. 258.

83 Synopse a rukopis této hry byl i součástí piaristické knihovny v Mikulově. Nyní je uložen v Rakouské národní knihovně, ÖNB, Sammlung von Handschriften und alten Drucken. „*Sanctus Wenceslaus Martyr, Boemiae Moraviaeque*“, Cod. Ser. n. 71 | Samml.: Han.

V roce 1617 byl kardinál dokonce v kontaktu s anglickou společností profesionálních herců vedenou Johnem Greenem, kterou mu osobním dopisem doporučil arcivévoda Karel Habsburský (1590–1624), biskup vratislavský. Arcivévoda v dopise Dietrichsteina současně žádal, aby anglickým komediantům zprostředkoval možnost účinkovat v moravských městech.⁸⁵ Zdali byla tato prosba naplněna, není zřejmé, jisté je pouze to, že společnost v červnu kardinála následovala do Prahy na korunovaci Ferdinanda II. českým králem.⁸⁶

S touto společností, ale již pod vedením Roberta Reynoldse, se kardinál osobně setkal i v únoru 1628 ve Vídni, když zde v době nepřítomnosti císařského dvora společně s nezletilým arcivévodou Leopoldem Wilhelmem (1614–1662) působil jako místopředseda.⁸⁷ Císařský dvůr tehdy od podzimu 1627 do jara 1628 pobýval v Praze, kde se konala královská korunovace císařovny Eleonory I. (1598–1655) a následníka trůnu Ferdinanda III. S produkcemi anglických komediantů však nebyl Dietrichstein zcela spokojen, což zmínil v dopise dvornímu válečnému radovi Rombaldu Collaltovi (1575–1630), a naopak se těšil na příjezd italské společnosti, které, jak sám v dopise uvedl, přispěl na příjezd do Vídně.⁸⁸

Zmíněnými italskými komedianty, které Dietrichstein tolik očekával, mohla být společnost Fedeli Giovanniho Battisty Andreiniho (1576–1654), která byla považována za jedno z nejvýznamnějších hereckých seskupení pěstujících *commedii dell'arte*.⁸⁹ Tito komedianti se v dané době zdržovali v Praze, kde od listopadu pobývali na již zmíněné dvojitě korunovaci, do Vídně pak sice zamířili, ale až v červ-

84 JACKOVÁ, Magdaléna. Georgius Dingenauer. In JAKUBCOVÁ – PERNERSTORFER, (eds.), pozn. 7, s. 157–158.

85 Přepis osobního dopisu byl publikován v SOFFÉ, Emil, L. Eine nachricht über englische komödianten in Mähren. *Anglia, Zeitschrift für engl. Philologie* 10, 1878, s. 289–290. Dostupné online. [cit. 2016-09-09]. URL: <<https://www.digizeitschriften.de/dms/img/?PID=GDZPPN000015024>>.

86 SCHERL, Adolf. K vystoupením německých a italských profesionálních hereckých společností v Olomouci v 17. a 18. století. In LAZORČÁKOVÁ, Tatjana (ed.). *O divadle na Moravě a ve Slezsku. Mezinárodní konference v Olomouci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s. 40.

87 BALCÁREK, pozn. 58, s. 147.

88 TRAMPLER, Richard (ed.). *Correspondenz des Cardinal Franz Dietrichstein mit dem Hof: Kriegsrats Praesidenten Cottals, nebst einem Anhang kriehe Lustriens aus Contantinopel, der maikgrafen von Beanderburg und des Grafen Schlick von Passau*. Wien: A. Hölder, 1873, s. 57. Nespokojenost s produkcí této anglické společnosti ještě při jejím pražském pobytu projevil i Adam Pavel Slavata v dopise Zdeňku Libštejnskému z Kolovrat a také arcivévodkyně Marie Anna a Cäcilie Renata, „*keré představení Angličanů a výkon jejich Pickelheringa ve srovnání s produkcemi současně přítomných herců italských [Giovanni] B[attista] Andreini*) příliš nenadchl“. (POLOCHOVÁ, Markéta. *Ozvučky anglického divadla a dramatu v raně novověké epoše na evropském kontinentu: anglické cestující společnosti*. Brno, 2014, s. 110–111. Dizertační práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta.) Dle Markéty Polochové se tyto reakce pravděpodobně vztahují k „*hereckému výkonu (především komické figury, neboť jmenován je anglický klaun*“. (Srov. Tamtéž). Současně je nutné v negativním hodnocení anglické společnosti spatřovat i obecně oblibu italského umění u vídeňského dvora.

89 Srov. SCHERL, Adolf. Giovanni Battista Andreini. In JAKUBCOVÁ, – PERNERSTORFER, (eds.), pozn. 7, s. 4–5.